

De svenske udskrivninger i Jylland 1658.

Af Hans H. Fussing.

Da Carl X Gustaf den 23. oktober 1657 opslug sit hovedkvarter i Kolding, begyndte en trængslernes tid for Jylland. I de nærmest foregaaende maaneder hafde han erobret Holsten og Sønderjylland, og der var han begyndt paa den brandskatning, som skulde betale hans dyre krigsførelse, og nu skulde Jylland i tiden frem til den svenske rømning 1. maj 1658 efter den første fredsslutning komme til at bidrage sit til sin egen undertrykkelse.

Krigens dramatiske følger for de enkelte jyske sogne er der gjort rede for i talrige artikler; den væsentligste og bedste er utvivlsomt *Chr. Villads Christensen*: De jyske Kirkebøgers Bidrag til Belysning af Krigen i Jylland 1657-59 (Hist. Tidsskr., 6. R., 5. s., 519-54), men det er vanskeligt at faa rede paa, hvilke økonomiske byrder, svenskerne paalagde befolkningen. Mens den tilfældige plyndring under mer eller mindre voldsomme former ofte kun giver de plyndrende et forholdsvis ringe udbytte, men til gengæld virker ganske ødelæggende for de udplyndrede, fordi hele deres produktionsapparat slaas i stykker, saa synes moderne erfaringer at vise, at en befolkning kan bære en selv meget haard udskrivning, naar denne blot fordeles nogenlunde ligeligt og sker under rolige og systematiske former. Nu var den svenske hær ikke blot militært effektiv, men ogsaa særdeles velorganiseret. I al fald under Torstenssonkrigen en halv snes aar tidligere medførte hæren trykte formularer til sauvegardebrev, og alle udskrivninger skete paa grundlag af de eksisterende jordebøger, som adelens og kronens fogeder maatte møde op med hos de svenske krigskommissærer, der foretog udskrivningerne af baade varer og penge og - i al fald paa Sjælland - af soldater.

Det har ikke været mig muligt i Sverige at finde nogen samlet oversigt over, hvad den svenske hær udskrev, og hvad den fik ind, hvad der jo ikke altid er det samme, men i Riksarkivet i Stockholm findes under betegnelsen: "Militaria. XVI. 4. b. en del løse optegnelser om udskrivningerne i aaret 1657-58. Saa vidt det kan ses, indeholder optegnelserne en liste over, hvad der faktisk er *indkommet* fra hele Jylland og Holsten, men desuden meddeler de dels hvilken taxt, man har anvendt ved visse byer, dels oplyser de, hvad enkelte - men ikke alle - byer og len har ydet og i hvilke rater. De indkomne varer og pengebeløb blev overvejende udbetalt de i Jylland staaende svenske regimente til sold og underhold, mens andet tilfaldt kongen eller af ham overdroges til enkelte officerer.

Det nævnte læg indeholder spredte dokumenter vedrørende alle landsdele, men det i denne sammenhæng vigtigste bærer titlen: "Kurtz extract . . . an recruiten, tractamenten und sonsten alles . . . bis may a^o 1658". Denne betegnelse er imidlertid misvisende, fordi listen faktisk kun oplyser noget om pengeafgifter eller varer omregnet til penge, mens der intet staar om soldaterudskrivninger eller faktiske vareleverancer. De samlede beløb opgøres til følgende:

Brandskatten af Sønder- og Nørrejylland, Vendsyssel og Flensborgske kvarterer.

Rede penge	132502 dlr.	13 skl.
Fra assignerede kvarterer betalt.....	153030 dlr.	37 skl.
Hr. Grambotius opkrævet.....	59456 dlr.	28 skl.
Byerne i rede penge og varer	53139 dlr.	22 skl.
Varer og fourage fra landet omregnet til	272781 dlr.	6 skl.
Salvegardepenge.....	3282 dlr.	16 skl.

Beløbene er ikke sammenregnet, men summen bliver 674191 dlr. 28 skl. Der findes ingen forklaring paa, hvorfor de Flensborgske kvarterer indtager en særstilling, men de assignerede kvarterer maa formentlig betyde de kvarterer, der har været tildelt bestemte svenske afdelinger, der saa har sørget for opkrævningen af de udskrevne skatter i penge paa stedet. Grambotius var en svensk krigskommissær, men det kan ikke ses, hvorfor han har foretaget en særlig opkrævning. Varerne fra by og land er blot omregnet for at faa en samlet oversigt over det indkomne, idet man ad anden vej kan konstatere, at de i al fald for en del leveredes in natura. Salvegardepengene er det beløb, som betaltes til den svenske hær, fordi den overhovedet stillede en sauvegarde til raadighed til værn mod tilfældig plyndring, mens den, der hafde lejet sauvegarden, hvadenten det nu var en gaard eller en landsby, iøvrigt selv maatte underholde den eller de beskyttende soldater, som forresten ikke var noget effektivt værn.

Listen har dernæst opstillet en slags tarif for ydelsen af brandskat og *maanedlig* kontribution for nogle byer:

	Brandskat	Kontribution
Aalborg	4000 rdl.	1400 rdl.
Randers	2000 rdl.	1600 rdl.
Aarhus.....	1400 rdl.	1000 rdl.
Horsens.....	1000 rdl.	460 rdl.
Viborg.....	1200 rdl.	1000 rdl.

Denne liste har mest interesse ved at vise, hvordan svenskerne vurderede de nævnte byers indbyrdes økonomiske evne, men trods de 32 skl. i Aarhus er det kun et overslag, og det faktiske udbytte var da heller ikke altid efter beregningen.

Den følgende liste indeholder kun minimumstal, idet der her blot er tale om de beløb, der blev udbetalte de enkelte svenske afdelinger, mens man ikke kan se, om der fra nedenstaaende byer og len er indgaaet penge i den almindelige svenske krigskasse, eller om andre svenske udgifter er afholdt herfra. Beløbene er blevet udbetalt regimenterne i rater, men da det ikke kan ses, om det svarer til indbetalingstidspunkterne fra by og len, er beløbene nedenfor de *samlede* beløb:

Aalborg	25041 rdl.	36 skl.
Viborg.....	18294 rdl.	20 skl.
Mariager	883 rdl.	00 skl.

Hald len.....	9268 rdl.	00 skl.
Mariager og Hald len.....	1964 rdl.	00 skl.
Mors.....	686 rdl.	48 skl.
Hobro.....	2162 rdl.	00 skl.
Aarhus.....	6677 rdl.	32 skl.
Randers.....	8386 rdl.	20 skl.
Aarhus og Kalø len.....	45403 rdl.	00 skl.
Skanderborg og Aakær len.....	39078 rdl.	36 skl.
Skanderborg by.....	1215	24 skl.
Skive og Salling.....	9527 rdl.	00 skl.
Horsens.....	6444 rdl.	00 skl.
Stjernholm len.....	5045 rdl.	00 skl.
Adelige gaarde i Ty.....	1555 rdl.	00 skl.

Det er ikke altid muligt at se, hvilke af de ovenstaaende byers ydelser, der omfatter byen alene, og hvilke der indeholder, baade hvad byen og lenet har maattet af med, men i al fald maa Aalborg og Viborg formentlig omfatte baade byen og lenet. Man kan heller ikke se, hvor længe den maanedlige kontribution blev opkrævet, men maximum maa være fra oktober til april inclusive, altsaa syv maaneder, og det passer ikke med den ovenfor opstillede tarif. Hvis man anvender den paa det faktisk indkomne beløb, skulde Horsens have ydet i c. 12 maaneder, men Randers kun i c. fire. Forholdet er formentlig det, at de faktiske Økonomiske forhold ikke har svaret til den anstillede beregning. Lægger man de her som indkomne opførte beløb sammen, bliver det *181560 rdl. 24 skl.*, og hertil maa saa være kommet afgifterne fra de

mange her ikke nævnte len, hvorimellem nogle af de største som Dronningborg, Koldinghus, Riberhus, Lundenæs og Ørum. Til sammenligning kan anføres, at svenskerne i 1658 opkrævede c. 170000 rdl. paa Fyn¹), mens de samlede indtægter af *alle* danske len i 1652 kun var c. 154000 rdl. Det var ikke smaa penge, der passerede den svenske krigskasse.

Selv om de her anførte pengesummer forekommer uhyggeligt store, betegner de dog kun en ringe del af den Økonomiske Ødelæggelse, der i tiden 1657-1660 gik hen over landet. *Her* er kun tale om en begrænset del af landet i c. ½ aar af de tre, krigen varede. Hvadenten man nu holder sig til de samlede tal for hele den jyske halvø eller til de her specificerede poster, faar man et levende indtryk af, hvilken frygtelig byrde krigen har været alene paa dette omraade. Hertil kom yderligere de danske udskrivninger af penge og mandskab og Ødelæggelserne paa skove og bygninger, dyr og mennesker. En sammenligning med moderne forhold lader sig ikke gennemføre, men man kan dog anføre, at i 1650'erne regnedes en tønde bondehartkorn i almindelighed til 60 rdl.²).

De varer, svenskerne udskrev, blev nok fortæret paa stedet, men en del af de udskrevne penge blev anvendt til varekøb her i landet, hvorved nogle borgere maa have tjent penge. Det er i al fald paafaldende, saa mange epitafier og ligsten over borgere, der dukker op i 1660'erne og 1670'erne. Man kan ikke frigøre sig fra tanken om, at ogsaa den tid har haft sine værnemagere.

Kilde: Jydske Samlinger 5. rk., bd. 7, s. 209-214.

¹ Fynske Samlinger. 1941.

² Den *sjællandske* kapitelstaxt for 1658 var 1 rdl. for en td. rug eller byg og 72 skl. for en td. havre.